

JAROSŁAW STOLICKI (Kraków)

Diariusze i relacje sejmowe do czasów Michała Korybuta i Jana III w zbiorach ukraińskich

W badaniach nad historią Rzeczypospolitej szlacheckiej szczególnie ważną rolę odgrywają prace nad staropolskim parlamentaryzmem, który szczylił się ogromnymi osiągnięciami. Był on jak określił Władysław Konopczyński „najwybitniejszym i najbardziej swoistym przejawem ducha polskiego w dziedzinie życia państwowego”¹. Nie można jednak ukryć, że badania nad tym problemem dalekie są od stanu, który wolno by uznać za pożądany. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że w wielu dziedzinach rezultaty te są miżerne i fragmentaryczne, przez co nie pozwalają na rzeczywistą ocenę zarówno wielkości polskiego parlamentaryzmu, jak i jego wad. W. Konopczyński wyróżnił cztery postacie funkcjonowania systemu przedstawicielskiego w epoce staropolskiej: sejm walny, radę senatu, sejmik i konfederację. W tym miejscu chciałbym w skrócie przypomnieć najważniejsze postulaty i osiągnięcia w badaniach nad organem prawodawczym.

Podstawową przyczyną trudności w pracach nad polskim parlamentaryzmem jest fakt, że źródła dotyczące tego problemu nie znajdują się w jednym archiwum. Co więcej, nie zostały stworzone archiwa obejmujące materiały związane z sejmem, radami senatu oraz konfederacjami. Brak wydzielonych archiwów spowodował, że akta te zostały rozproszone oraz ulegały zniszczeniom aż do końca istnienia Rzeczypospolitej. Część z nich była traktowana jak dokumenty urzędowe i podlegała różnej formie uwierzytelnienia, np. oblatowaniu, inne zaś były uważane za własność określonego urzędnika. Często znajdowały się potem w prywatnych archiwach, by w większości w końcu trafić do określonych kolekcji archiwalnych lub bibliotecznych.

---

¹ W. Konopczyński, *Odezwa w sprawie katalogu aktów do dziejów polskiego parlamentaryzmu*, „Kwartalnik Historyczny”, t. XXX:1916, z. 3/4, s. 476.

Prace nad parlamentem I Rzeczypospolitej były podejmowane już w wieku XVIII. Najważniejszą rolę odegrał w nich Stanisław Konarski, który przy okazji wydania *Volumina Legum* dokonał zestawienia wielu ważnych informacji związanych z sejmami. Od I zjazdu historyków polskich w Krakowie w 1881 r. w środowisku naukowym istniało przekonanie o konieczności podjęcia prac nad edycją materiałów związanych ze staropolskim parlamentaryzmem. Toczyły się przede wszystkim dyskusje, jakie źródła wydawać w pierwszej kolejności, ale także w ich cieniu pojawiła się konieczność stworzenia kartoteki gromadzącej te materiały. Dopiero jednak w 1916 r. W. Konopczyński, w imieniu Komisji Historycznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, ogłosił odezwę do środowiska naukowego, w której zaapelował o stworzenie pełnego katalogu, zawierającego materiały obejmujące „sale zgromadzeń szlacheckich”². Jak zauważył Autor, przedsięwzięcie to „dziś niestety spóźnionem conajmniej o pół wieku” powinno być prowadzone w sposób przygodny oraz systematyczny, co oznaczało przeglądanie całych rękopisów i wynotowywanie z nich wszelkich informacji. Do wszystkich zainteresowanych Konopczyński wydał instrukcję, według której powinno się gromadzić źródła. Zamyśl Konopczyńskiego był więc bardzo szeroki, należało gromadzić źródła nie tylko związane z sejmem, lecz ze wszystkimi zgromadzeniami. Po odzyskaniu niepodległości Komitet Kasy im. Mianowskiego przeprowadził ankietę wśród naukowców polskich na temat potrzeb badawczych historii. W opiniach tych zawarty był obraz polskiej nauki historycznej oraz wnioski dotyczące prac badawczych³. Stanisław Kutrzeba za konieczne uważał stworzenie repertorium aktów sejmowych oraz przeprowadził ważną analizę, czy w wydawnictwie takich aktów powinny się znajdować także relacje listowne z obrad sejmów. Oceniał, że materiał listowny w zasadzie nie mieści się w tej formule, ale dopóki brakuje zbiorów listów dla różnych epok, to uwzględnianie ich jest pożądane. W. Konopczyński powtórzył postulaty sprzed kilku lat oraz zasygnalizował podjęte już zamierzenia badawcze. Na poważne luki dotyczące XVII w. zwrócił uwagę także Eugeniusz Barwiński. W okresie międzywojennym nie podjęto jednak znaczących prac zarówno w zakresie stworzenia katalogu do dziejów polskiego parlamentaryzmu, jak i edytorstwa aktów sejmowych, chociaż kilka diariuszów ukazało się drukiem.

Środowisko naukowe nie udzieliło poparcia inicjatywie Konopczyńskiego, który mógł liczyć jedynie na współdziałanie swych współpracowników. Kwerenda przyniosła znaczące efekty, a jej wynik to kartoteka przechowywana w Bibliotece Jagiellońskiej. Częściowym efektem tej inicjatywy było

---

² W. Konopczyński, *Odezwa w sprawie...*, s. 475–479.

³ Nauka Polska, Warszawa 1918–1919, referat S. Kutrzeby, t. I, s. 269–272, referat W. Konopczyńskiego, t. II, s. 218–226, referat E. Barwińskiego, t. II, s. 206–217.

przełomowe dzieło dotyczące chronologii polskich sejmów⁴. Praca ta w momencie ukazania się odbiegała od założeń przedstawionych przez W. Konopczyńskiego w 1916 r., przede wszystkim z powodu ograniczenia zakresu i niekompletności danych. Już pierwsi recenzenci zwrócili uwagę na istniejące w niej luki i nieściśności, a po ponad pięciu dekadach wiele z ustaleń Autora należy zweryfikować. Nie ulega jednak wątpliwości, że znaczenie tego wykazu było ogromne, ponieważ nauka polska otrzymała spis będący punktem wyjścia do dalszych badań.

Trzeba jednak stwierdzić, że inicjatywa W. Konopczyńskiego nie spotkała się z poparciem historyków oraz historyków prawa i ustroju także po II wojnie światowej. Badania nad staropolskim parlamentaryzmem nie były uważane przez decydentów, zwłaszcza politycznych, za pierwszoplanowe. Z drugiej strony bardzo popularne były w okresie Polski Ludowej tendencje do prowadzenia badań zbiorowych i postulaty powoływania do nich zespołów. W niektórych przypadkach, np. w badaniach nad potopem, powołanie takiego zespołu przyniosło poważne osiągnięcia, z których do dziś czerpie korzyści nauka polska.

Z następców W. Konopczyńskiego największe zasługi w badaniach nad stworzeniem kartoteki do dziejów parlamentaryzmu położył Henryk Olszewski⁵. Przeprowadził dogłębną krytykę założeń i ustaleń Konopczyńskiego, dochodząc do następujących wniosków. Koniecznością jest oddanie do użytku badaczy *vademecum* sejmowego, które będzie posiadało bardzo szeroki zakres. Powinny się w nim znajdować informacje o uniwersałach i instrukcjach na sejmiki, dokumentach powstałych na sejmikach przedsejmowych i relacyjnych, uchwałach sejmowych, zwłaszcza tych, które nie znalazły się w *Volume Legum*, projektach konstytucji, które nie zostały nimi np. z powodu zerwania sejmu, manifestach związanymi z sejmem, nazwiskach marszałków oraz zrywaczy obrad. Ważne miejsce w analizie H. Olszewskiego zajmowały diariusze sejmowe. Autor przedstawił definicję diariusza oraz do zestawienia Konopczyńskiego dodał wiele nowych, przeprowadzając analizę zawartości polskich zbiorów rękopiśmiennych i archiwalnych. W innym artykule H. Olszewski przedstawił wyniki obszernej kwerendy przeprowadzonej na zlecenie Biblioteki PAN w Kórniku. Jak zauważył, przyniosła one bardzo poważne rezultaty, zwłaszcza jeżeli chodzi o zawartość diariuszów sej-

⁴ W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich*, Archiwum Komisji Historycznej PAU, ser. 2, t. IV, Kraków 1948. Kartoteka do historii parlamentaryzmu znajduje się w dziale rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej, są to tomy od 110/61 do 117/61.

⁵ H. Olszewski, *Nowe materiały do chronologii sejmów polskich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. IX: 1957, z. 2, s. 229–258; H. Olszewski, *Materiały do dziejów polskiego parlamentaryzmu w rękopisach Biblioteki Kórnickiej*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, z. 8, s. 165–175. O kartotece, która jest przechowywana w Bibliotece PAN w Kórniku (oddział w Poznaniu) M. Wrede, patrz przypis 6.

owych, ale Autora interesowały informacje także o wszystkich dokumentach związanych z kampanią przedsejmową oraz pracach sejmu. Mieściły się tu nie tylko relacje z obrad, lecz także audiencje, mowy, projekty uchwał oraz manifestacje. Była to druga inicjatywa stworzenia kartoteki.

Kolejną koncepcję przedstawiła Maria Wrede⁶. Scharakteryzowała wcześniejsze próby oraz zaproponowała stworzenie komputerowej bazy danych, mającej bardzo szeroki zakres chronologiczny i rzeczowy. Miała ona obejmować właściwie wszystkie instytucje należące do polskiego parlamentaryzmu.

Trzeba wspomnieć o innych opiniach oraz próbach rozszerzenia pracy W. Konopczyńskiego. Już pierwsi recenzenci zwrócili uwagę na duże znaczenie katalogu oraz przedstawili postulaty do jego kontynuatorów⁷. Adam Przyboś uważał za konieczne wymienienie wszystkich sejmików związanych z sejmem i uzupełnienie listy diariuszy sejmowych wraz z ich sygnaturami. Niezależnie od tworzenia kartoteki obowiązkiem historyków powinno być prowadzenie wydawnictwa diariuszy sejmowych oraz aktów sejmikowych. Władysław Czapliński za istotne uznał stworzenie podstawy do opracowania chronologii oraz powszechną historyczną dyskusję na temat dzieła, która pozwoli usunąć drobne usterki „w tym tak pożądanym i potrzebnym wydawnictwie”. Badacze ci, podobnie jak Zbigniew Radwański, wprowadzili uzupełnienia dotyczące szczególnie spisu diariuszy sejmowych. Marcin Dragan omówił archiwalia znane jako recesy⁸. Autor bardzo wysoko ocenił wartość naukową znajdujących się w nich diariuszów i relacji sejmowych. Na końcu artykułu znajduje się sporządzony przez Marię Sławoszewską wykaz sejmów walnych z recesów Stanów Zachodnio-Pruskich z lat 1595–1775 oraz Biblioteki Archiwum z lat 1648–1775.

W ostatnim czasie cenny materiał dotyczący diariuszów do czasów panowania Jana Kazimierza przedstawił Janusz Dąbrowski⁹. Zebrał, uporządkował, zweryfikował oraz znacznie rozszerzył istniejące informacje o tych źródłach. Autor, przyjmując definicję diariusza podaną przez H. Olszewskiego, zaproponował jej uszczegółowienie. Wprowadził ponadto zasady, które powinny obowiązywać historyka dokonującego charakterystyki diariuszów. Przyjęte kryteria pozwolą, jego zdaniem, na wyraźne rozróżnienie między diariuszami i relacjami a informacjami prywatnymi nadsyłanymi z sejmu lub bła-

⁶ M. Wrede, *Katalog źródeł do dziejów sejmu i sejmików I Rzeczypospolitej w zbiorach rękopisów Biblioteki Narodowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, t. XXVI:1990 (druk 1993), s. 25–38.

⁷ A. Przyboś, „Kwartalnik Historyczny”, R. LVI: 1948, s. 414–419; W. Czapliński, „Roczniki Historyczne”, R. XVIII: 1949, s. 427–430; Z. Radwański, *Uzupełnienie do chronologii sejmów polskich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. II: 1949, s. 449–451. Najmniejsze znaczenie ma ogólnikowa notka T. Wонера, „Państwo i Prawo”, R. IV: 1949, z. 9–10, s. 148–149.

⁸ M. Dragan, *Recesy gdańskie i ich wartość zastępcza w stosunku do utraconych źródeł archiwalnych*, „Archeion”, t. XXI: 1952, s. 175–191.

⁹ J. Dąbrowski, *Wykaz diariuszy sejmowych (1649–1668) z okresu panowania Jana II Kazimierza Wazy*, „Studia Historyczne”, R. XXXIX: 1996, z. 3, s. 373–393.

hymi zapiskami, zawierającymi wzmianki o obradach. Z większością postulatów trzeba się zgodzić. Charakterystyka diariuszy powinna zawierać: pełny opis bibliograficzny w przypadku drukowanych lub miejsce przechowywania, sygnaturę rękopisu oraz strony lub karty. Przydatne byłoby określenie, w jakim języku został spisany, czy jest kopią lub oryginałem, jaką część sejmu opisuje (w tym przypadku należałoby, o ile to możliwe, na podawanie dokładnych dat), kto jest autorem (z jakiego środowiska się wywodził). Powinno się podawać tytuł lub nagłówek diariusza, przedstawić informacje dotyczące dokładności i sposobu prezentacji obrad oraz technicznego sporządzenia diariusza. Można nadawać im nazwy pozwalające na identyfikację, natomiast nie uważam za konieczne informowanie na temat udziału senatu w sejmie. Często jednak dokładne informacje na temat związków między różnymi diariuszami oraz ich proveniencji są trudne do ustalenia i wymagają bardzo szczegółowych analiz.

Najważniejszym problemem jest jednak konieczność uwzględnienia relacji sejmowych. Nie ulega wątpliwości, że wiele relacji przynosi bardzo cenne wiadomości. Czasami diariusz sejmu składa się z relacji, które były nadsyłane do mocodawcy. W niektórych przypadkach potem zostały przepisane (z pominięciem nagłówek) i złożone w diariusz. Czasami nie dokonano tej czynności, lecz w zbiorach rodzinnych zachowały się listy, z których możemy odtworzyć przebieg sejmu. Drugi rodzaj relacji to dokumenty przedstawiające charakterystykę obrad sejmowych bez wyszczególniania kolejnych sesji. Wydaje się, że w znaczącej części były to relacje wygłaszane na sejmikach posejmowych. Nie posiadamy wielu informacji, które wskazywałyby na to, kto był autorem, kiedy zostały spisane itd. Musiały one powstawać w środowisku posłów na sejm. Wydaje mi się, że w przypadku, gdy posłem był przedstawiciel rodu magnackiego lub ziemianin wywodzący się z bogatszej oraz wpływowej szlachty, to posiadał on dworzanina lub zaufanego sługę, który spisywał dziennik czynności odbywających się w tym czasie. Na jego podstawie odgrywający dominującą rolę poseł spisywał relację odczytywaną na sejmiku posejmowym. Te dwa rodzaje relacji zawsze były uwzględniane przez historyków, często są one nawet nazywane, nie do końca precyzyjnie, diariuszami. W zbiorach rękopiśmiennych jest jeszcze trzeci rodzaj relacji; są to nowiny z miejsca odbywania sejmu. To właśnie one nie były przez naukowców traktowane jako pełnoprawne źródło do badań nad parlamentem. Wydaje się, że nie jest to opinia słuszna. Podzielał wprawdzie wątpliwości – często rzeczywiście głównym celem autora nie było przedstawienie wydarzeń toczących się na sejmie. Niektóre zapiski sejmowe są bardzo lakoniczne. Jestem przekonany, że nie wolno ich jednak całkowicie odrzucać. Mimo ich ogólnikowości przynoszą one czasem informacje, które uzupełniają istniejące luki. Niektóre sejmy posiadają kilka obszernych diariuszów i wówczas przydatność tych

nowin jest rzeczywiście żadna. Jednak w innych przypadkach nie posiadamy żadnego diariusza i wtedy musimy zadowolić się takimi awizami. Czasem bywa nawet tak, że pewien etap obrad jest opisany obszernie, a do innego nie posiadamy żadnych źródeł. Uważam ponadto, że w badaniach nad parlamentaryzmem powinniśmy wykorzystywać wszystkie źródła, także te, które na pierwszy rzut oka wydają się luźno związane z tematem. Na wskutek zniszczeń wojennych nauka polska poniosła znaczne straty, nie możemy dodatkowo eliminować kolejnych źródeł. Czasami znaczenie różnych zapisków jest większe niż to się pozornie wydaje. Posiadamy także inny rodzaj relacji. Wśród wieści z sejmu znajdujemy np. lakoniczne zdanie, że debatowano nad kwestią grożącej konfederacji wojskowej. Poniżej zaś mamy obszerny list przedstawiający nastroje wśród żołnierzy i obrady koła wojskowego, o czym debatowano na sejmie. Ponieważ list ten był przeważnie adresowany do senatora, za pośrednictwem jego zaufanych upowszechniano go podczas obrad. Można więc przypuszczać, że debatowano nad jego treścią. Źródła tego nie można zaliczyć do kategorii relacji sejmowych, ponieważ nie przynosi informacji na temat obrad, ale pomaga nam w wyjaśnieniu czynności sejmu. Ten czwarty rodzaj relacji proponuję nazywać uzupełniającymi. Mają one spore znaczenie dla historyków, w większym stopniu zainteresowanych walką polityczną w czasie obrad niż historyków prawa, ale ich przydatności nie sposób zaprzeczyć. Osobnym źródłem związanym z parlamentem są manifesty. Uwzględniali je dotychczas wszyscy badacze zajmujący się interesującym nas tematem, co budzi pewne wątpliwości. Niektóre z manifestów (nawet większość z nich) mają charakter pism propagandowych. Przykładem mogą być pisma związane z sejmem grodzieńskim w 1688 r.¹⁰ Zachowały się one w bardzo wielu odpisach, ponieważ przez rywalizujące stronnictwa były kolportowane na szeroką skalę. Przynoszą one pewne informacje dla obrad sejmu, ale czy jest celowe wymienianie kolejnej kopii pisma (które znamy z kilkudziesięciu odpisów).

Dokonując przeglądu opinii badaczy na temat źródeł związanych z sejmem nie wolno zapominać jeszcze o monografiach sejmowych, których dość sporo powstało w ostatnich dziesięcioleciach. Możemy ocenić (dokonując w pewnym stopniu uogólnienia), że powstawały one według dwóch wzorów. Naukowcy przedstawiali pewien okres w dziejach państwa i dokładnie analizowali szczytowy etap walki politycznej, który przypadał podczas sejmu (niekiedy przedmiotem badań było kilka sejmów). Innym razem zaś celem autora było przedstawienie obrad i ich wyniku oraz, w dalszej kolej-

---

¹⁰ *Manifest ichm. panów postów województw i powiatów* był skierowany przeciwko działaniom opozycji. Z jej inicjatywy powstała *Informacja przeciwna manifestowi publicznie zamiesionemu w Grodnie po zerwanym sejmie in anno 1688*.

ności, przeanalizowanie, jak do tego doszło¹¹. W monografiach omawiających kolejne sejmy koniecznością było dotarcie do wszystkich (o ile to było możliwe) diariuszów, a zwłaszcza zwrócenie uwagi na te najdokładniejsze. Stąd ich autorzy wnieśli siłą rzeczy znaczący wkład do badań nad polskim parlamentaryzmem.

Przeprowadzając przez kilka lat kwerendy w zbiorach rękopiśmiennych we Lwowie i w Kijowie spotykałem materiały cenne dla badań nad staropolskim parlamentaryzmem. Niektóre z nich znane były polskim badaczom; kilka z nich uwzględnił jeszcze w swojej chronologii Konopczyński. Materiały znajdujące się w zbiorze Chreptiowicza zostały zauważone już pod koniec XIX w.¹² Większość z tych źródeł nie była jednak wykorzystywana przez polskich historyków, niektóre z nich zostały „odkryte” przez niżej podpisanego. Celem podstawowym spisu jest wprowadzenie tych materiałów do obiegu naukowego. Starałem się także ogólnie przedstawić znaczenie tych źródeł, zdaję sobie jednak sprawę, że jest to ocena subiektywna. Niekiedy bowiem przydatność pewnych materiałów oceniamy ogólnie dość nisko, a niektóre zawarte w nich informacje są dla określonego tematu bezcenne. Bardzo często zdarza się, że nawet dość lakoniczny diariusz przynosi informację czy nazwisko posta nie spotykane w innych miejscach.

Oryginalne tytuły diariuszów i relacji podawano kursywą. Niektóre teksty nie posiadały tytułów, więc antykwą podano informację o ich charakterze (np. fragment diariusza lub relacja z obrad). Podano natomiast tytuły różnych relacji, które składały się na diariusz. Z powodu zbyt małej liczby informacji o autorstwie zrezygnowałem (z jednym wyjątkiem) z proponowanego przez J. Dąbrowskiego postulatu nadawania diariuszom nazw. Uwagi dotyczące porównania diariuszów z innymi, znajdującymi się w zbiorach polskich, zostały podane w przypisach.

Sejm konwokacyjny 5 XI–6 XII 1668 r.

Diariusz konwokacji A.D. 1668 po abdykacji króla J.Mci Jana Kazimierza odprawionej 1668, BUAN fond 45, opys 1, rkps 566.

Kopia z XVIII w., odpis z rękopisu z Bibl. Załuskich, liczy 20 stron, diariusz doprowadzony do 26 XI, wyraźnie urwany.

¹¹ Według pierwszego wzoru powstały monografie, W. Czapliński, *Dwa sejmy z roku 1652. Studium z dziejów rozkładu Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII wieku*, Wrocław 1955, K. Matwijowski, *Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego*, Wrocław 1976. Natomiast przykładem pracy zrealizowanej według drugiego sposobu jest Ł. Częścik, *Sejm warszawski w 1649/1650 roku*, Wrocław 1978.

¹² S. Ptaszycki, *Krótką wiadomość o rękopisach Biblioteki Szczorsowskiej*, (w:) *Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych. Książka zbiorowa poświęcona pamięci Adama Mackiewicza w stuletnią rocznicę jego urodzin 1798–1898*, Warszawa 1899, s. 294–314.

Diariusz konwokacyi electionis 1668 anno, NBU rkps 5998, k. 127–141v (Diariusz Maskiewicza).

Diariusz znajduje się w rękopisie zawierającym diariusze Maskiewiczów¹³. Obejmuje okres 5 XI–17 XI.

Fragment diariusza /tytuł się nie zachował/, NBU rkps 5985, k. 85–85v, 86–93, 98–99.

Składa się z trzech części: pierwsza to anonimowa relacja o wydarzeniach 5 XI, k. 85–85v, druga relacja rozpoczyna się *Die 10 novembris w którym na górze stanęli*, obejmuje okres 10 XI–25 XI, k. 86–93v, trzeci fragment, wyglądający na ciąg dalszy poprzedniego (bez tytułu) 26–27 XI, k. 98–99. Karta 88v niezapisana. Możliwe, że pierwsza relacja (k. 85–85v) nie ma związku z dalszymi.

Sejm elekcyjny 2 V–19 VI (6 VII) 1669 r.

Diariusz elekcyi walnej warszawskiej podczas interregnum po abdykacyi Najjaśniejszego Jana Kazimierza, króla polskiego, zaczęty rp. 1669, NBU rkps 5998, k. 142–172v (Diariusz Maskiewicza).

Diariusz dość obszerny, obejmuje okres 2 V–23 VI.

Diariusz elekcyjnej w roku 1669 w Warszawie 2 maj zaczynającej, NBU rkps 5983, k. 105–105v.

Ogólnikowa relacja przedstawiająca co się działo podczas kilku dni z początków maja.

Diariusz sejmowy in Nomine Domini 2da maj we czwartek w wigilię Św. Krzyża r. 1669, BUAN fond 45, opys 1, rkps 567.

Kopia z XVIII w., odpis z rękopisu z archiwum Stanisława Augusta, liczy 42 strony¹⁴. Diariusz doprowadzony do 14 VI. Dwa ostatnie dni innym pismem.

Diariusz elekcyi króla J.Mci Michała A.D. 1669 odprawionej, BUAN fond 45, opys 1, rkps 568.

Kopia z XVIII w., odpis z rękopisu z Bibl. Załuskich, liczy 13 stron. Diariusz doprowadzony do 18 VI, raczej lakoniczny. Niewielkie luki, ale częste zapiski typu: przez kilka dni różne materie traktowano, bez efektu (11–14 V).

Sejm koronacyjny 1 X–12 XI 1669 r.

Fragmety relacji z sejmu koronacyjnego, NBU rkps 5983, k. 3–4, 11–16.

Continuatio diarii, k. 3–4, obejmuje dni 5 X–15 X (kilkudzaniowe wzmianki), 16 X (nieco więcej), 20 X–21 X (wzmianki), 22 X–25 X (nieco więcej). *Z Krakowa die 2 XI 1669*, k. 11–11v, *Z Krakowa die 26 XI 1669*,

¹³ Rękopis jest prawie taki sam, jak znajdujący się w rękopisie Biblioteki Czartoryskich w Krakowie oznaczony sygnaturą 1666. Teksty diariuszów także nie różnią się.

¹⁴ Diariusz jest identyczny z tekstem znajdującym się w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie rkps 404 s. 173–234.

k. 12–13, *Z Krakowa 7 novembris 1669*, k. 13v, *Z Krakowa 10 XI 1669*, k. 13v, *Z Krakowa die 5 X transakcyjja koronacyjej Króla J.Mci*, k. 14–15, (bez tytułu) k. 16. W nowinach tych niektóre informacje (czasem aż połowa) nie dotyczą sejmu, lecz innych współczesnych wydarzeń.

Sejm zwyczajny 26 I–14 III 1672 r.

Diariusz sejmu walnego sześćniedzielnego in anno 1672, zaczętego die 26 januarii, BUAN fond 4, opys 1, ks. 226, k. 6–54.

Księga pod tytułem *Diariusz sejmu r. 1672* zawiera diariusze obu sejmów z 1672 r. Diariusz obszerny, obejmuje przebieg całego sejmu. Na k. 1–4 dokumenty z ekspedycji przedsejmowej (legacja oraz listy), k. 54v–47v votum Sobieskiego¹⁵.

Sejm nadzwyczajny 18 V–30 VI 1672 r.

Diariusz sejmu zaczętego w Warszawie die 18 maj 1672, BUAN fond 4, opys 1, ks. 226, k. 61–86v.

Diariusz obszerny, obejmuje prawie cały przebieg sejmu, bez kilku dni pod jego koniec¹⁶.

Sejm pacyfikacyjny 4 I–13 IV 1673 r.

Series continuationis konfederacyi pod Lublinem i Gołębiem uczynioniej i poprzysiężonej contra malcontentos za Króla J.Mci Michała w roku 1672 XI die 10. Sama zaś continuatio zaczęła się na zjeździe warszawskim w roku 1673 januarii dnia 4, NBU rkps 5998, k. 188v–223 (Diariusz Maskiewicza).

Obejmuje okres 4 I–3 IV, potem 10 i 13 IV, zawiera jednak pewne luki jedno- i dwudniowe.

Anno 1674 die 4 januarii zaczętej konwokacyi takowy był początek, CDIAU fond 49, opys 2, rkps 1554.

Jest to początek diariusza sejmu pacyfikacyjnego. Liczy on 4 strony i obejmuje dni 4–11 I.

Sejm konwokacyjny 15 I–22 II 1674 r.

Convocatio A.D. zaczęła się w Warszawie, NBU rkps 6283, k. 22–24v. Diariusz obejmuje dni 15 I–1 II, jest dość zwięzły, ale zawiera pewne szczegóły.

Fragmety diariusza sejmu konwokacyjnego, NBU rkps 5983, k. 1–1v.

Diariusza continuatio, k. 1–1v, bardzo ogólnikowy, obejmuje okres 30 I–4 II i 10 II, *Die 8 februarii anno 1674 z Warszawy*, k. 1v, część wzmian-

¹⁵ Diariusz wymienia W. Konopczyński.

¹⁶ Tego diariusza nie wymienia W. Konopczyński.

ki o sprawach sejmowych: wyznaczeniu terminu elekcji i pieniądzech od papieża, większość o sprawach zagranicznych.

Diariusz konwokacyjnej in anno 1674 agitującej się w Warszawie, zaczętej die 15 januarii, BUAN fond 4, opys 1, ks. 230, k. 1–36v.

Diariusz dokładny i obszerny, przedstawia całość obrad, przebieg sejmu jest omówiony w równym stopniu¹⁷.

Sejm elekcyjny 20 IV–19 V (3 VI) 1674 r.

Electio zebrana z różnych listów, NBU rkps 6283, k. 24v–29v.

Jest to raczej diariusz, sprawia wrażenie całości. Obejmuje okres 20 IV–20 V, ale zawiera pewne luki np. 4–11 V, ponadto niektóre dni są dość wyraźnie skrócone.

Diarium electionis króla polskiego Jana III z domu Sobieskich po śmierci śp. króla Michała Korybuta w Warszawie odprawionej w roku 1674 die 20 aprilis, NBU rkps 5998, k. 223v–245v (Diariusz Maskiewicza).

Obejmuje 20 IV–8 VI, posiada drobne luki, zwłaszcza pod koniec.

Fragmenty relacji i diariusza z sejmu elekcyjnego, NBU rkps 5985, k. 192–201.

Kompendium diarii sejmu elekcyjnego warszawskiego a data 20 mai usque ad datum 1 am junii anno 1674, k. 192–193v; dwie relacje *Z Warszawy 2 junii 1674*, k. 193v–196, *Z Warszawy de data 1 VI 1674*, k. 197–197v, fragmenty przedstawiają sytuację zwłaszcza w dniach 19 V, 25 V, 31 V; diariusz omawiający zakończenie obrad i dni po sejmie (1 VI–6 VI) k. 198–200; relacja *Z listu pewnego z Warszawy data 8 junii*, k. 200v–201. Na k. 196–197 pisma związane z elekcją.

Diariusz elekcyi walnej warszawskiej króla J.Mci Jana III z domu Sobieskiego, A.D. 1674 odprawionej, BUAN fond 45, opys 1, rkps 576.

Diariusz to kopia z XVIII w., odpis z rękopisu z archiwum Wiśniowieckich, dość obszerny, doprowadzony do 2 VI, bez luk, liczy 30 kart.

Diariusz elekcyjnej w Warszawie szczęśliwie zaczętej rp. 1674, die 20 aprilis, BUAN fond 4, opys 1, ks. 230, k. 37–59.

Dalszy ciąg księgi w której znajdują się diariusze z czasów bezkrólewia po śmierci Michała Korybuta. Diariusz dokładny, obejmuje okres 20 IV–5 VI¹⁸.

Sejm koronacyjny 4 II–4 IV 1676 r.

Compendium sejmu coronationis Najjaśniejszego Jana III króla polskiego w Krakowie agitowanego anno 1676 die 29 I, NBU rkps 6277, k. 4v–51v.

Diariusz bardzo dokładny, obejmuje tylko okres 4 II–18 III. Na uwagę zasługuje obszerna charakterystyka wotów senatorskich (k. 21v–37). Na po-

¹⁷ Diariusz wymienia W. Konopczyński, podaje jednak omyłkowo jako sygnaturę rękopisu nr 203.

¹⁸ Diariusz wymienia W. Konopczyński podając poprawną sygnaturę.

czątku rękopisu opis uroczystości pogrzebowych i koronacyjnych z dni 29 I–3 II, natomiast na k. 57–62 przygotowanie Krakowa do uroczystości. Karty 51v–53v zajmują dwie mowy Stanisława Herakliusza Lubomirskiego.

Diariusz koronacyi Jana III króla polskiego w roku 1676, NBU rkps 5998, k. 250–252 (Diariusz Maskiewicza).

Obejmuje okres 4 II–22 II, skrótowy, niektóre dni wzmiankowane. Na wcześniejszych stronach (k. 246–249v) opis uroczystości w dniach 30 I–3 II.

Diariusz drogi na koronację Najjaśniejszego Jana III króla polskiego, BUAN fond 45, opys 1, rkps 578, k. 7–10v, kopia z XVIII w., odpis z rękopisu z archiwum ks. Drukckiego-Lubeckiego (Diariusz Maskiewicza).

Teczka liczy 12 numerowanych kart. Obejmuje okres 4 II–22 II, bardzo skrótowy. Na wcześniejszych stronach (k. 1–2v) opis drogi i przybycia do Krakowa 13–27 I, (k. 2v–7) opis uroczystości w dniach 30 I–3 II. Na końcu (k. 11–12) opis podróży powrotnej¹⁹.

Diariusz szczęśliwej koronacyjnej królestwa Ichniów Jana III i Marii Casimiri oraz i sejmu walnego coronationis w Krakowie die 4 ta februarii A.D. 1676 zaczętego, NBU rkps 6283, k. 56–56v.

Diariusz obejmuje dni 4 II–7 II i jest wyraźnie ucięty. Początek wskazuje jednak, że był on raczej lakoniczny. Na k. 53v–56v opis uroczystości z dni 28 I–3 II.

Diariusz sejmu coronationis króla J.Mci Jana III w Krakowie, die 2 II anno 1676, NBU rkps 5994, k. 16–20v, 29–30v.

Diariusz obejmuje okres 11–22 II, 1–7 III. Prawdopodobnie obydwie fragmenty są bowiem częścią jednego diariusza. W pierwszej części niektóre dni są przedstawiane obszernie, a inne skrótowo. Natomiast przebieg sejmu z kart 29–30v raczej krótko, ale nie lakonicznie. Na k. 15–15v opis uroczystości z dni 29–31 I.

Relacje z sejmu koronacyjnego, NBU rkps 5994, k. 2v–8, 13.

Relacje z sejmu 4–7 II, k. 2v, *Z Krakowa de data 15 februarii 1676*, k. 3–3v, *de data 26 II z Krakowa*, k. 3v–4v, *Puncta connotationis i propozycje W.Ks.Lit.*, k. 4v–5, *de data ultima diebus februarii*, k. 5, *Z Warszawy 7 martii*, k. 5–5v, *de data 14 martii z Krakowa*, (obejmuje 4–6 III) k. 5v, *Kontynuacja od pewnej osoby diariusza w marcu*, k. 5v–8 (obejmuje 6–15 III, 22 III i od 28 III skrótowo do konkluzji, szczególnie w sprawach litewskich) *Contenta od pewnego przyjaciela tak o sejmie, jako też o zaczęciu trybunatu w Wilnie*, k. 13. Wcześniej k. 1–2v *Diariusz wjazdu J.K. Mci do Krakowa 30 I–3 II*. Na kilku stronach potem pewne dokumenty związane z sejmem (konstytucje litewskie, kwestie realizacji jego uchwał).

¹⁹ W tym rękopisie oprócz diariusza pobytu w Krakowie także opis drogi na sejm i powrotnej.

Sejm nadzwyczajny 14 I–26 IV 1677 r.

Relacje z sejmku z 1677 r., NBU rkps 5985.

W rękopisie znajduje się 28 relacji z sejmku z 1677 r. Kilka z nich powtarza się, w niektórych znajdujemy informacje nie dotyczące obrad, ale tylko w dwóch stanowią one większą część. Relacje te nie zostały wypisane chronologicznie, lecz według paginacji. Ich wartość merytoryczna jest duża, także dla tematów pozasejmowych. 1. *Z Warszawy*, k. 13–13v, 2. *de data 8 martii z Warszawy*, k. 13v–14v, 3. *Z Warszawy 17 marca 1677*, k. 14v–15, 4. *Z Warszawy 17 martii*, k. 15–16, 5. *14 marca z Warszawy*, k. 16 (dominują wieści z Ukrainy i Moskwy), 6. *Z Warszawy 12 martii 1677*, k. 16v, 7. *Ekscerpt z listu do pewnej osoby z Warszawy 13 martii*, k. 17, 8. *Z Warszawy, de data 19 martii 1677*, k. 17v–18, 9. *Z Warszawy, de data 29 martii 1677*, k. 18, 10. *Z Warszawy 10 marca 1677*, k. 18–18v, 11. *ibidem*, k. 43–43v, 12. *15 marca*, k. 43v–44, 13. *die 21 marca*, k. 44, 14. *z Warszawy 13 aprila 1677*, k. 45, 15. *Z Warszawy 14 april*, k. 45, 16. *Z Warszawy 19 aprila*, k. 45v–46, 17. *Ekscerpt z listu rodzzonego mego*, k. 46–46v (fragmenty dotyczą sejmku) 18. *Ekscerpt z listu de data 23 aprila z Warszawy*, k. 46v, 19. *Varsavia 13 januarii*, k. 52–53v (łac.) 20. *Ekscerpt z listu od pewnej osoby do jednego z Warszawy, de data 8 martii anno 1677*, k. 54–54v, 21. *Ekscerpt z listu do pewnej osoby, z Warszawy die 13 martii*, k. 59v (jest to fragment relacji nr 7) 22. *Varsavia 17 martii*, k. 60–60v (ten sam tekst co numer 4) 23. *Z Warszawy 17 marca 1677*, k. 61–61v (ten sam tekst co numer 3) 24. *Varsavia 29 januarii 1677*, k. 62–63v (karta 62v niezapisana) 25. *De data 6 aprilis*, k. 64–65, 26. Relacja bez daty i tytułu, o treści analogicznej co fragment relacji nr 24, 27. *Z Warszawy die 12 martii 1677*, k. 68–68v (ten sam tekst co numer 6) 28. *Z Warszawy 21 marca 1677*, k. 69–69v.

Diariusz sejmku warszawskiego roku 1677, 14 januarii zaczętego, NBU rkps 5994, k. 32–35v, 48–49v.

Prawdopodobnie jest to fragment diariusza, który powstał na podstawie relacji z sejmku. Początek obrad (dni 13–15 I) w formie diariusza, k. 32–33, potem relacje: *Z Warszawy die 1 februarii 1677*, k. 33v, relacje z dni 15 III oraz 21 III (nie dotyczy obrad) k. 34, *Kopie z Warszawy de data 6 II anno 1677*, k. 35. Karty 34v, 35v, 36, 36v nie są zapisane. *Z Warszawy 6 II 1677*, k. 48–48v, *Item z Warszawy*, k. 48v–49, *Item z Warszawy*, k. 49–49v, *Item z Warszawy*, k. 49v.

Sejm zwyczajny 15 II–30 V 1685 r.

Diariusz sejmku warszawskiego na sejmiku relationis w Wielunie czytany anno 1685, NBU rkps 5955, k. 116–117, 120–122v.

Właściwie jest to relacja z obrad, brak zakończenia²⁰.

²⁰ Diariusz ten doprowadzony do końca pod tytułem *Synopsis relacyjej sejmku warszawskiego anno 1685 die 16 februarii zaczętego die vero 20 maii skończonego, czynionej die 16 julii*, znajduje się w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie rkps 181, s. 91–108.

Sejm niedoszły 22 XII 1693 r.

Particularia okolo sejmu niedoszlęgo, CDIAU fond 254, opys 1, rkps 190, k. 58–59.

List Kazimierza Mieleckiego do wojewody lubelskiego Stanisława Tarły, Warszawa 23 XII 1693.

Sejm zwyczajny 12 I–23 II 1695 r.

Senatus consilium A. D. 1695, NBU rkps 5965, k. 51–66.

Opis posejmowej rady senatu w dniach 26 II–2 III i obszerne streszczenia wygłaszanych przemówień.

Wykaz skrótów:

BUAN fond 4 – Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka Akademiji Nauk Ukrainy, fond 4 (Baworowscy).

BUAN fond 45 – Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka Akademiji Nauk Ukrainy, fond 45 (Dzieduszyccy).

NBU – Nacionalna Biblioteka Ukrainy im. W. Wernadskoho Akademiji Nauk Ukrainy w Kyjewi.

CDIAU fond 49 – Centralnyj Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy w Kyjewi, fond 49 (Zbiór Potockich).

CDIAU fond 254 – Centralnyj Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy w Kyjewi, fond 254 (Zbiór Tarłów).

